

SLOVENSKÝ VOJNOVÝ ŠTÁT A HOLOKAUST V KOLEKTÍVNEJ PAMÄTI SLOVENSKEJ SPOLOČNOSTI

SLOVENSKÝ VOJNOVÝ ŠTÁT A HOLOKAUST V KOLEKTÍVNEJ PAMÄTI SLOVENSKEJ SPOLOČNOSTI

Projekt ako nezávislú občiansku aktivitu realizovali:

- Fedor Blaščák – Memory kontrol / Truc sphérique
- Oľga Gyárfášová – Inštitút pre verejné otázky
- Ján Hlavinka – Historický ústav SAV
- Monika Vrzgulová – Dokumentačné stredisko holokaustu a Ústav etnológie SAV

V januári 2013 sa na podnet iniciátorov projektu uskutočnil výskum názorov verejnosti na obdobie Slovenského vojnového štátu – arizácie, deportácie a holokaust a na rôzne aspekty spomínania na tieto udalosti.

Zber údajov zabezpečila agentúra Focus prostredníctvom siete vyškolených anketárov na reprezentatívnej vzorke 1094 obyvateľov SR vo veku od 15 rokov metódou osobných rozhovorov. Priame finančné náklady na výskum v celkovej hodnote 2 400 eur financovalo občianske združenie Truc sphérique zo Žiliny s príspevom Dokumentačného strediska holokaustu a individuálnych darov súkromných osôb.

Pri interpretácií údajov boli použité aj dáta z iných dostupných výskumov podobného zamerania.

Správa z výskumu

Autori: Fedor Blaščák, Oľga Gyárfášová, Ján Hlavinka, Monika Vrzgulová

Súhrnnú správu z výskumu pripravila Oľga Gyárfášová

Editor: Fedor Blaščák

Grafický dizajn: Peter Liška

Publikácia vychádza v limitovanej edícii zoks a je určená súkromným darcom, ktorí svojim darom prispeli na realizáciu výskumu agentúrou Focus. Ďakujeme.

Ilustračné fotografie pochádzajú z archívu Slovenskej tlačovej kancelárie, boli publikované v knihe *V tieni tretej ríše* od Bohunky Koklesovej (Slovart a VŠVU, 2009).

Podakovanie: Via Cultura, Focus, Ábel Rávasz (Publicus Slovensko), Peter Liška, Stanica Žilina-Záriečie a individuálni darcovia, ktorí prispeli na realizáciu výskumu.

Foto: Cirkevno-národná manifestácia v Skalitom, 1941; autor neznámy, archív STK

I.

ZNALOSTI A INFORMOVANOSŤ AKO PREDPOKLADY KOLEKTÍVNEJ PAMÄTI

V prvej skupine troch otvorených otázok (odpovede sú spontánne, bez predloženého zoznamu) sme sa sústredili na zistenie:

- oboznámenosti verejnosti o hlavných politických predstaviteľoch vojnového slovenského štátu
- schopnosti respondentov správne určiť význam slova „arizácia“
- ich znalostí ohľadom presného určenia počtu deportovaných židov.

Otázka č. 1:

Vedeli by ste uviesť kľúčových politických predstaviteľov vojnového slovenského štátu v rokoch 1939-1945?

meno	%
Jozef Tiso	59,9
Andrej Hlinka	13,0
Vojtech Tuka	7,6
Alexander Mach	7,4
Eduard Beneš	3,7
T. G. Masaryk	3,0
Ferdinand Ďurčanský	2,6
Gustáv Husák	2,2
M.R. Štefánik	1,3
Klement Gottwald	1,3
neviem	33,8

Poznámky: Súčet prekračuje 100%, lebo respondenti mohli uviesť viac odpovedí (max. 4). V tejto tabuľke uvádzame iba tie mená, ktoré uviedlo aspoň 1% percento opýtaných

JOZEF TISO AKO EMBLÉM DOBY

V historickom povedomí slovenskej verejnosti sa slovenský vojnový štát spája predovšetkým (a takmer výlučne) s postavou prezidenta Jozefa Tisa. Jeho meno uviedlo takmer 60% opýtaných.

Druhou najčastejšou odpoveďou bolo „neviem“ (nepoznám, neviem históriu, nikto konkrétny a pod.). Podiel odpovedí „neviem“ predstavuje 34% pričom klesá s rastúcim vekom respondentov: vo vekovej kategórii 15-17 ročných dosahuje až 63%, vo vekovej kategórii 25-34 rokov 46%, u starších potom výraznejšie klesne (pozri tabuľku na strane 16).

Môžeme konštatovať, že až tretina slovenskej populácie si toto obdobie nedokáže zosobniť so žiadnym politickým predstaviteľom, alebo inak povedané, táto časť slovenských dejín je v kolektívnej pamäti slovenskej spoločnosti výrazne „anonymizovaná“.

PRÍPAD ANDREJA HLINKU

Okrem postavy prezidenta Jozefa Tisa sa slovenský vojnový štát pre okrajovú časť populácie spája aj s inými historickými postavami, z nich však len niektoré sú naozaj historicky relevantné. Druhý najčastejšie uvádzaný je Andrej Hlinka (uviedlo ho 14% opýtaných), ktorý pritom zomrel v roku 1938 a to ešte pred faktickým nástupom HSĽS k moci (6.10.1938) – jeho meno sa do kolektívnej pamäti na toto obdobie „vpečatilo“ z názvu hlavnej politickej sily – Hlinkovej slovenskej ľudovej strany.

Okolo 7% respondentov uviedlo mená Vojtecha Tuku (predsedu vlády v rokoch 1939-1944, predstaviteľa radikálneho pronacistického krídla HSĽS, ktorý bol odsúdený ako vojnový zločinec na trest smrti) a Alexandra Macha, hlavného veliteľa Hlinkovej gardy, ministra vnútra (1940 – 1945) a podpredsedu vlády (1940-1944) slovenského vojnového štátu. Ďalšieho čelného politického predstaviteľa, o ktorom sa nedávno písalo aj v súvislosti s odhalením jeho busty v rodnom Rajci – Ferdinanda Ďurčanského, uviedli necelé 3%.

ZLÁ PAMÄŤ NA MENÁ

Respondenti celkovo uviedli asi štyri desiatky mien (pozri prílohu), často ale uvádzali politikov, ktorí s daným obdobím nijako nesúvisia, boli v odboji alebo sú predstaviteľmi úplne iných historických období a režimov (napr. Klement Gottwald, Antonín Zápotocký, Vasil Biľak).

Vysoký podiel nesprávnych odpovedí naznačuje, že opýtaní mali snahu uviesť aspoň niekoho – kohokoľvek zo slovenskej histórie. Popri úplne nerelevantných menách sa v odpovediach aspoň raz vyskytli tiež: Martin Rázus, Pavol Čarnogurský, János Eszterházy či biskup Ján Vojtaššák.

Otázka č. 2:

Vedeli by ste povedať, aspoň približne, čo znamená slovo „arizácia“?

Tabuľka č. 2

typ odpovede	%
správna odpoveď	22,3
čistočne správna odpoveď, ktorá sa týka holokaustu, vyvražďovania židov	11,4
spomenutie niektorých pojmov, ale v nesprávnych, resp. len čiastkových súvislostiach	9,0
iné súvislosti, alebo nesprávna odpoveď	3,7
neviem, nikdy som to nepočul/a	53,6

V ďalšej otvorenej otázke sme sa pýtali na znalosť pojmu, ktorý je s obdobím slovenského štátu veľmi úzko spojený – „arizácia“. Podiel odpovedí „neviem“ bol opäť veľmi vysoký – 54% respondentov nevedelo uviesť žiaden, ani vzdialený alebo približný význam „arizácie“.

Na druhej strane, 22% opýtaných odpovedalo správne, to znamená, že vo svojich odpovediach uviedli správne slovné spojenia resp. kľúčové slová, ktorými tento pojem popísali prípadne priamo správne definovali.

Štvrtina respondentov uviedla nesprávne alebo nie celkom správne odpovede. Asi polovica z nich si asociovala tento pojem s holokaustom, vyvražďovaním židov, ale nespomenula práve majetkový aspekt.

SÉMANTICKÁ MAPA PAMÄTI

Súbor voľných odpovedí respondentov na túto otázku ponúka zaujímavý materiál na ďalšie štúdium sémantického a kontextového ukotvenia pojmu „arizácia“ vo vedomí slovenskej verejnosti a to najmä v dvoch rovinách: ČO bola arizácia a KTO boli jej aktéri.

Sémantickú „mapu“ odpovedí možno rozdeliť do troch základných „regiónov“:

1. pre niektorých ide o neutrálne prechádzanie, prevod, prerozdelenie, zoštatnenie prípadne odovzdanie majetku
2. do druhej skupiny odpovedí patria presnejšie kľúčové slová ako konfiškácia, násilné odoberanie, zhabanie apod.
3. tretiu skupinu tvoria odpovede, ktoré pri popise arizácie obsahujú „tvrdšie“ a expresívnejšie výrazy ako napr. krádež, rabovačka.

Konkrétne formulácie odpovedí zvyčajne poukazujú aj na hodnotové postoje respondentov k danej otázke, preto detailná kritická analýza tohto súboru odpovedí môže ponúknuť zaujímavé postrehy a dedukcie vo vzťahu k rôznym stratégiám „pokrivenia“ resp. „falšovania“ pamäti v otázke arizácií.

Tvrdíme pritom, že bez správneho porozumenia procesu arizácie sa len sotva dá pochopiť konanie obyvateľov Slovenska počas vojnového štátu a teda sa tiež kriticky vyrovnáť s touto kapitolou našich dejín.

OBETE BEZ VINNÍKOV

Z hľadiska aktérov arizácii respondenti často uvádzali neosobné „sa“ (dialo sa / stalo sa), ale vyskytli sa aj rôzne priame atribúty – štát, vláda, Nemci zobrali židom majetok, alebo tiež aj „šikovným“ arizátorom sa z nich ušlo. Menej často zaznelo Slováci brali židom majetok až po celkom osobné: viem, veď aj tu v dedine odoberali majetky židom.

Aj tieto odpovede poukazujú na to, že ani u tých, ktorí vedia uviesť správny význam pojmu, nejde o jednoznačnú naráciu, v rámci ktorej výskyt obeť nevyhnutne predpokladá tiež existenciu zodpovedných vinníkov.

Toto zistenie naznačuje, akým spôsobom sa vyučuje resp. komunikuje (prostredníctvom vzdelávania v školách a vo verejnej diskusii) historický proces a sociálne ekonomický kontext arizácií a teda ako sa poznanie o nich „odovzdáva“ mladším generáciám. Protižidovská politika pritom tvorila významnú časť vnútornej i zahraničnej politiky vtedajšieho slovenského štátu. Výsledky naznačujú, že majetková stránka, ktorú protižidovské opatrenia vo väčšine prípadov sledovali, sa nekomunikuje dostatočne jasne.

ZAMLČOVANIE

Aké sú okolnosti a možné dôvody pre toto „zamlčovanie“? Žiadnemu pozorovateľovi verejnej a tiež odbornej diskusie o týchto otázkach na Slovensku nemôže uniknúť stav „rozoklanosti“, akejsi „kultúrnej studenej vojny“, ktorá aktérov diskusií a tiež ich publikum rozdeľuje do dvoch – často krát nezmieriteľných – táborov, pričom ich odlišnosť je organizovaná buď priamo ideologicky alebo sprostredkované cez odlišné hodnotové postoje resp. cez odlišnosť v dôraze, ktorý kladú jednotliví aktéri v rámci spoločného systému hodnôt.

Ak o období vojnového slovenského štátu uvažujeme v intenciách konkrétnej „existenciálnej skúsenosti“, ktorej morálnym obsahom je tiež „tragickosť“ a „hanebnosť“, tak z tohto hľadiska a tiež na základe iných pozorovaní, napríklad

z dvojročného kvalitatívneho výskumu^{*} si myslíme, že slovenská spoločnosť trpí vo vzťahu k tejto etape svojich dejín kolektívnou traumou.

Vojnový slovenský štát totiž nebol ani zďaleka „láskavou matkou“ pre všetkých jeho nežidovských obyvateľov, a už vôbec nie pre židovských, čo rezonuje aj v spomienkach majority.

HISTORICKÝ KONTEXT PROCESU ARIZÁCIE

O arizácii židovského majetku začali predstavitelia HSLS diskutovať už pred vznikom Slovenského štátu. Diskusie, ako aj príprava právnych noriem, ktoré by umožňovali vyvlastnenie a prevod židovského majetku a tiež obmedzenie majetkových práv židov, prebiehala medzi ľudáckymi politikmi už v období autonómie (6. 10. 1938 – 14. 3. 1939).

Arizácia sa napokon vyvinula v komplikovaný proces, ktorý prebiehal v rokoch 1940 – 1942 a dotkol sa všetkých foriem majetku slovenských židov. Dobovo sa tento majetok rozdeľoval na:

- podnikový majetok
- domový bytový majetok
- vklady a cennosti
- iný majetok.

O celkovej hodnote arizovaného majetku máme len tie údaje, ktoré uvádzali hlavní organizátori arizácie. Z ich sumarizácie vyplýva, že celková hodnota arizovaného majetku (so zaťažením) bola približne 4,3 miliardy korún slovenských (Ks). Historici však tento údaj nedokázali do dnešných dní podrobiť kritickej analýze.

Ak sa v tejto súvislosti pýtame na vyjadrenie hodnoty arizovaného majetku v súčasných cenách (Sk resp. Eur), tak môžeme použiť ustálenú konvenciu historikov

* Medzinárodný dokumentárny oral historický výskum pod vedením USHMM vo Washingtone s názvom Crimes against Civilian Populations during WW2: Victims, Witnesses, Collaborators and Perpetrators zameraný na svedkov holokaustu zo strany majority – tzv. „bystanders“, ktorý realizuje Monika Vrzgulová z Dokumentačného strediska holokaustu.

prepočítavať dobovú 1 Ks na 7 až 8 Sk resp. na cca. 0,25 eur. Hrubý mechanický prepočet potom hovorí o súčasnej hodnote arizovaného majetku v pásme okolo 1 miliardy eur. Presnejšiu predstavu o súčasnej hodnote arizovaného majetku dokáže poskytnúť porovnanie hodnoty k zvolenému „spotrebitelskému košu“ prípadne prepočet založený na porovnaní miezd. Priemerná hrubá mzda štátneho zamestnanca (napr. nižšieho úradníka na ministerstve alebo učiteľa) bola v rokoch 1939 – 1945 cca. 800-1000 Ks, čo koreluje so súčasnými mzdami rovnakej kategórie zamestnancov takmer v pomere 1:1.

Takzvaný podnikový majetok židov, teda firmy (obchodného aj priemyselného charakteru) arizovali ako fyzické, tak aj právnické osoby. Celkovo bolo arizovaných (teda prevedených do vlastníctva nežidov) približne 2 200 firiem rôzneho druhu a ekonomického významu (od malých živností s ročným obratom menším ako 50 000 Ks až po veľké spoločnosti s obratom vyšším ako 10 miliónov Ks). Ďalších viac ako 10 000 podnikov bolo v arizačnom procese zlikvidovaných. V rámci likvidácie boli rozpredané hnutelnosti a tovar podniku, pôvodnému majiteľovi odňali živnostenské oprávnenie a podnik zanikol.

Nedávne výskumy ukazujú, že medzi arizátormi podnikového majetku boli okrem Slovákov a Nemcov zastúpení aj Rusíni. Výskum tiež ukázal, že niektorí arizátori sa k arizácii podnikového majetku podujali na základe žiadosti pôvodných židovských majiteľov a po dohode s nimi. V povojnových dokumentoch sa takýmto prípadom často hovorilo „fingované arizácie“. Ich celkový počet nepoznáme.

Kategória „fingovaných arizácií“ podnecuje všeobecnú úvahu o tom, že pri posudzovaní procesu arizácie nemožno uplatňovať jednoduchú čierno bielu schému o „zlých arizátoroch“ – jednotlivé prípady totiž odhaľujú oveľa širšiu škálu charakterov a vzorcov správania.

Takzvaný domový a bytový majetok vyvlastnil štát ako celok na jeseň 1941. Štát tiež od jesene 1940 zablokoval bankové vklady židov, z ktorých prostredníctvom rôznych dávok a poplatkov postupne odčerpával značné finančné prostriedky.

Hnuteľný majetok židov, ktorí boli deportovaní, alebo zo Slovenska utiekli, vyvlastnil štát v roku 1942 a úrady ho následne rozpredávali na verejných dražbách. Dražby boli vyhlasované verejne a vopred. Organizovali ich zamestnanci daňových úradov, ktorým mohli asistovať aj iní štátni úradníci, v obciach išlo predovšetkým o miestnych notárov. Arizácia sa dotkla tiež tzv. poľnohospodárskeho majetku židov.

Podľa dobových údajov išlo o viac ako 100-tisíc hektárov pôdy a inventár mnohých hospodárstiev.

Na konci roku 1941 bola v dôsledku arizácie všetkých foriem majetku židovská komunita úplne pauperizovaná. Z celkového počtu asi 90 000 židov si približne 65 000 židov nemohlo zabezpečiť obživu z výnosov vlastného majetku. Pre ľudácky režim sa preto židovská komunita stala vážnym sociálnym problémom, ktorá zaťažovala verejný rozpočet. Na začiatku roku 1942 hľadali ľudácki politici východisko z tejto situácie v deportáciách židov na územie dnešného Poľska okupované Nemcami. Je všeobecne známe, že Slovenská republika nacistickej tretej ríši za každého prevzatého žida zaplatila 500 ríšskych mariek.

SPOMIENKY NEŽIDOVSKÝCH PAMÄTNÍKOV – ORAL HISTORICKÝ KONTEXT PROCESU ARIZÁCIE

V nasledovnom texte budeme parafrázovať a zovšeobecňovať výpovede, ktoré sme zachytili v rámci oral historického výskumu vo vyššie spomínanom projekte Crimes against Civilian Populations during WW2 – ide o súbor 35 štruktúrovaných a opakovaných rozhovorov s nežidovskými pamätníkmi arizácií.

Výpovede tvoria spomienky (ne)katolíkov, hoci sme ich nehľadali cielene, no náboženská príslušnosť vyplávala na povrch pri rozhovoroch ako dôležitý faktor. Z celkového počtu 35 respondentov bola napokon nekatolíkov väčšina.

V prvom rade sme sa pýtali na skúsenosti pamätníkov s miestnymi autoritami, t.j. katolíckymi duchovnými, predstaviteľmi štátu a HSES na lokálnej úrovni. Nasledovali otázky a spomienky na susedov židov, ktorí boli deportovaní a na okolnosti, ktoré predchádzali resp. nasledovali po ich odchode.

Spomienky na arizácie sú v prevažnej väčšine formulované vágnymi „neaktérskymi“ konštatovaniami typu – arizovali „cudzí“ (nie z našej dediny), gardisti, exponenti režimu. Ak z rozhovoru vysvitlo, že aj v ich rodine niekto získal obchod, tak formulácia bola: „my“ sme si obchody kupovali. Podobne to pokračuje aj pri popise procesov po deportáciách: v každej lokalite ostal hnutelný a nehnuteľný židovský majetok. Pamätníci hovoria o tom, že dražby sa diali verejne, priamo na ulici pred jednotlivými domami. Ľudia tak videli, kto sa ich zúčastnil a čo si kúpil. Naši respondenti formulovali spomienky v zmysle: na dražbách sme nekupovali „my“,

ale sociálne slabší; nie z našej dediny/mesta, ale z okolia; zapečatené židovské domy rabovali samotní gardisti, ktorí vedeli, čo za bohatstvo sa tam skrýva apod.

Pri opisoch deportácií zazneli vety ako: židov sme sa nezastali, lebo aj nám (luteránom, grekokatolíkom, komunistom atď.) sa vyhrážali, že pôjdeme za nimi. Miestni gardisti boli verejne známe osoby, ich obraz a povest' vychádza v spomienkach pamätníkov veľmi ambivalentne – od surových, bezcharakterných prospechárov a zlatokopov až po ľudí, ktorí pomáhali, varovali pred deportáciami, raziarmi.

Podobne ako vo vyššie uvedenom prípade objektívne existujúcej kategórie „fingovaných arizácií“ aj pri sledovaní individuálnych a subjektívne reflektovaných prípadov arizácií platí, že pri posudzovaní procesu arizácie nemožno uplatňovať jednoduchú čierno bielu schému o „zlých arizátoroch“ – jednotlivé prípady totiž odhaľujú oveľa širšiu škálu charakterov a vzorcov správania.

Rozhovory s pamätníkmi sme smerovali tiež do oblasti reflexie medzigeneračnej kontinuity pamäti. Na otázky či a ako komunikovali svoje zážitky a skúsenosti zo slovenského štátu svojim rodinným príslušníkom resp. iným ľuďom zo svojho okolia odpovedali, že v rovesníckej vrstve sa o tomto rozprávali a rozprávajú, so svojimi deťmi a vnúčatami ani nie.

Ďalšou zaujímavou informáciou v tejto súvislosti sú reakcie rodinných príslušníkov pamätníkov: obava a nevôľa otvorene hovoriť bola evidentná u tých potomkov pamätníkov, ktorí sú dnes verejne činní resp. pôsobia ako lokálne autority v nejakej funkcii.

V neposlednom rade časť respondentov formulovala obavu a vyjadrila nesúhlas s používaním nahrávok ich výpovedí na Slovensku. Táto okolnosť z nášho pohľadu tiež potvrdzuje tézu o kolektívnej traume – a jej (ne)spracovávaní.

PREDLŽOVANIE TRAUMY

Trauma z vojnového slovenského štátu je traumou zo skúsenosti s totalitnou mocou, ktorá priamo ovplyvňovala a ovplyvňuje hodnotový systém skupín obyvateľov Slovenska cez zasahovanie štátnej ideologickej doktríny do predstáv jednotlivcov o morálke a ako taká sa následne prenáša verbálne i nonverbálne z generácie na generáciu až do súčasnosti. A zreteľne sa ukazuje, že ani súčasná slovenská spoločnosť s ňou nie je vyrovnaná.

Spracovávanie traumy komplikuje samotný fenomén tzv. farskej republiky a spolu s ním problém absentujúcej reflexie tohto obdobia katolíckou cirkvou na Slovensku v prípade ktorej sme svedkami skôr opačných tendencií – snáh o rehabilitáciu vysokých katolíckych predstaviteľov, ktorí boli exponentmi vojnového slovenského štátu a boli spoluzodpovední za to, čo sa v ňom dialo.

Otázka č. 3

Koľko židov bolo z územia vtedajšieho slovenského štátu počas 2. svetovej vojny deportovaných do koncentračných táborov?

Tabuľka č. 3

typ odpovede	%
Správna odpoveď (50-80 tisíc)	15,3
Nesprávna odpoveď (menej ako 50 tisíc)	17,5
Nesprávna odpoveď (viac ako 80 tisíc)	14,9
Neurčitá odpoveď (veľa, tisíce, milióny)	3,5
Neviem, nikdy som to nepočul/a	48,9

Poslednou otázkou v tejto kategórii (informovanosti) bola otázka, či respondenti vedia – aspoň približne – koľko židov bolo z územia vtedajšieho slovenského štátu počas 2. svetovej vojny deportovaných do koncentračných táborov. Najčastejšia odpoveď opäť znela – „neviem“ – uviedla ju takmer polovica opýtaných (48,9%). Ako správnu sme klasifikovali odpoveď v intervale 50 – 80 tisíc židov a uviedlo ju len 15% opýtaných. 18% respondentov údaj podhodnotilo (menej ako 50tis.) a 15% respondentov uviedlo vyššie číslo ako 80 tisíc.

POROVNANIE S MAĎARSKOM

Výskumy maďarskej sociologičky Márie Vasárhelyiovej z roku 2002 a Dokumentačného centra holokaustu (DCH) v Budapešti z roku 2009 (obidva na vzorke 1000 respondentov) nám umožňujú porovnať výsledky našich údajov v tejto otázke s výsledkami v Maďarsku. Na otázku: „Vedeli by ste povedať presný počet obetí Holokaustu v Maďarsku?“ odpovedalo v prieskume Márie Vasárhelyiovej správne 12%. Údaj podhodnotilo 29% a nadhodnotilo 9% respondentov. Odpoveď „neviem“ uviedla – podobne ako na Slovensku – presná polovica opýtaných. V prieskume DCH z roku 2009 na rovnakú otázku správne odpovedalo 22% respondentov.

ZNALOSTI A INFORMOVANOSŤ – HLAVNÉ ZISTENIA

Biele miesta na mape historického poznania a informovanosti o období vojnového štátu sú v prípade slovenskej verejnosti rozsiahle.

Pre veľkú časť slovenskej verejnosti nemá toto obdobie žiadne zosobnenie alebo sa sústreďí na jedinú osobu a to prezidenta Jozefa Tisa. Iní kľúčoví politickí predstavitelia sú pre drvivú väčšinu verejnosti neznámi.

Podiel odpovedí „neviem“ najviac súvisí s vekom (pozri tabuľku na strane 16): čím mladší sú respondenti, tým menej vedia. Je to paradox, keďže by sa dalo očakávať, že mladí ľudia majú znalosti z našich dejín v čerstvej pamäti z hodín dejepisu. Tento intuitívny predpoklad sa nenaplnuje a podobne to konštatoval aj výskum Amerického židovského výboru (AJC)* na Slovensku v roku 1999.

Podiel odpovedí „neviem“ na otázku po presnom počte deportovaných židov je na Slovensku a v Maďarsku takmer identický (polovica opýtaných).

Dôležitým a očakávaným faktorom, ktorý ovplyvňuje mieru znalosti je vzdelanie.

* Americký židovský výbor (American Jewish Committee) realizoval v roku 1999 výskum o postojoch verejnosti k židom a iným menšinám a postojoch k tragickému osudu slovenských židov počas 2.svetovej vojny. Prieskum sa uskutočnil na vzorke 1057 respondentov – obyvateľov Slovenska od 15 rokov. Išlo o medzinárodný komparatívny výskum.

Podiel odpovedí „NEVIEM“ na otvorené otázky, podľa vekových skupín

vek	Kľúčoví predstavitelia vojnového slov. štátu	Čo znamená slovo „arizácia“?	Koľko židov bolo z územia vtedajšieho slov. štátu deportovaných do koncentračných táborov?
15 – 17	62,5	78,3	65,2
18 – 24	55,3	66,7	56,5
25 – 34	45,8	56,9	59,7
35 – 44	29,8	55,9	48,9
45 – 54	20,3	44,8	40,1
55 – 64	22,8	47,6	41,2
65 a viac	22,4	45,7	41,2

Výsledky aktuálneho výskumu nemáme možnosť priamo porovnať aj medzinárodne. Spomínaný výskum AJC z roku 1999 však Slovensko z hľadiska faktických znalostí o holokauste umiestnil od stredu (priemeru) nižšie.

PREČO JE VYSOKÝ PODIEL ODPOVEDÍ „NEVIEM“? NÁVRHY VYSVETLENIA**1.**

Slovákov udalosti a témy z vojnového slovenského štátu naozaj nezaujímajú a chcú zabudnúť na to, čo sa „vtedy“ dialo. Neskorší komunistický režim taktiež negatívne ovplyvňoval ich morálne postoje a hodnoty. Nechuť spomínať sa tak môže javiť z psychologického hľadiska ako racionálna stratégia, tak sa správajú traumatizovaní jedinci (v tomto prípade príslušníci majority).

2.

Osobitne zarážajúca je miera neznalosti najmladších vekových kategórií – nadpolovičné podiely v skupine 18 – 24 ročných naznačujú, že o slovenskom štáte sa učí málo a zle. Kladie sa malý dôraz na fakt, že tento štátny útvar bol totalitným režimom a ten ubližoval (nie len) židovskej minorite. Zároveň platí, že takéto zameranie a uvažovanie o totalitnom režime, jeho nástrojoch a narábaní so svojimi obyvateľmi otvára komplex (neprijemných) otázok spojených s našou spoločnou druhou totalitnou skúsenosťou – konkrétne s komunistickým režimom.

Táto kombinácia vytvára sériu dôvodov, pre ktoré ostáva obdobie slovenského vojnového štátu (a tiež komunistického totalitného režimu) pre viac než polovicu mladých ľudí (po maturite) takpovediac tabu. Reakciu na tieto zistenia by malo byť rozširovanie a prehľbovanie metodologickej podpory pre učiteľov v tomto smere.

POSTREHY Z POZOROVANIA ŠKOLSKEJ REALITY

V 90. rokoch bolo bežné, že sa učitelia otvorene a verejne ohradzovali proti kritike J. Tisa, prípadne proti kritike toho, čo sa odohrávalo na Slovensku, aj voči židom za slovenského štátu. Dráždila ich predstava, že by Slovákom mohol byť prisudzovaný pocit spoluzodpovednosti za deportácie židov. Časom podobné, aj agresívnejšie prejavy prestali resp. ich už nebolo tak veľmi vidno.

Z komunikácie s dnešnými učiteľmi, z ich reakcií na seminároch a diskusiách vieme, že aj oni sa najviac obávajú otázok týkajúcich sa osoby J. Tisa a iných

predstaviteľov slovenského štátu a ich zodpovednosti za to, čo sa počas ich vlády dialo na Slovensku. Od svojich kolegov v 90. rokoch sa ale odlišujú v tom, že majú k dispozícii omnoho väčší výber prameňov aj metodických návodov a nástrojov (lokálne a regionálne dejiny, orientácia na individuálne prežívania apod.). V medzičase však zaznamenali vo verejnej aj odbornej diskusii viacero aj netriviálnych pokusov o apológiu slovenského štátu, jeho režimu a jeho predstaviteľov. Tento prúd v diskusii zosilnel a svojim spôsobom aj zoficiálnel, v oficiálnych odborných štátnych inštitúciách, v profesúrach jeho obhajcov apod., čo učiteľov prirodzene zneisťuje.

Ďalšou zaujímavou indíciou je, že 21% respondentov uviedlo ako zdroj informácií rodinu (pozri tabuľku č. 4). Medzigeneračné komunikovanie skúsenosti o tom, čo sa „vtedy“ dialo je na dôležitom treťom mieste. Zaujímavé by bolo zistiť ČO a AKO je v rodinách komunikované, keď faktografické (vedomostné) i názorové otázky z nášho prieskumu máme zodpovedané v takejto kvalite a kvantite.

3.

Respondenti vedia, ale „nepovedia“. Napríklad aj preto, lebo si myslia, že o židoch sa stále hovorí, prípadne tiež, že už toho bolo „dost“, pričom zároveň chápu, že takéto postoje sú v súčasnosti politicky nekorektné, a tak odpovedajú „neviem“.

4.

Respondenti skutočne nevedia –títo ľudia sú ľahko manipulovateľní a môžu sa prípadne stať novými popieračmi holokaustu na Slovensku.

Závažnosť tohto zistenia vystupuje do popredia hlavne v súvislosti s vysokým podielom odpovedí „neviem“ v kategóriách najmladších respondentov. Ak vychádzame z toho, že po roku 1989 sa už „mohlo“ začať objektívne a faktograficky vzdelávať aj v tejto téme a zároveň sami respondenti uviedli školu ako najdôležitejší zdroj poznatkov ku skúmanej problematike, tak je potom opäť na mieste otázka: AKO a ČO sa učí v školách o tejto historickej dobe na Slovensku?

II.

ZDROJE INFORMÁCIÍ

Otázka č. 4

Odkiaľ ste čerpali informácie a vedomosti o prenasledovaní a vyvražďovaní židov počas slovenského vojnového štátu a o holokauste?

Tabuľka č. 4

zdroj	%
škola	44
verejnoprávne médiá na Slovensku (STV, Slovenský rozhlas, resp. RTVS)	28
rodina	21
priatelia, známi	13
časopisy, noviny	12
stretnutia s pamätníkmi – s ľuďmi, ktorí tú dobu prežili	11
súkromné televízie na Slovensku – Markíza, JOJ, TA3	10
odborná literatúra, literatúra faktu	9
umenie: krásna literatúra (beletria), filmy, výstavy, divadlo	7
internet, sociálne siete, blogy	6
verejnoprávna televízia v Čechách	3
iné zahraničné televízie	2
aktivity občianskych združení, mimovládnych organizácií a pod.	1
iné zdroje	1
nezaujíma ma to / odkiaľ	12

Poznámka: respondenti mali možnosť uviesť dve odpovede, preto súčet je viac ako 100%.

Odpoveď „neviem, nezaujíma ma to, odnikiaľ“ bola najfrekvencovanejšia medzi 15-17 ročnými. Uviedla ju až štvrtina z nich. Medzi 18-24 ročnými klesol podiel takýchto indiferentných odpovedí na 17% a s rastúcim vekom ich podiel ďalej klesá.

Najčastejšie uvádzaným zdrojom bola škola – ako jednu z možností si ju vybralo 44% opýtaných. Nie je prekvapujúce, že škola viac dominovala v mladších vekových kategóriách, najviac v skupine 18-24 ročných (61%).

Druhým najrelevantnejším zdrojom sú slovenské verejnoprávne médiá (28%) a asi pätina uviedla ako zdroj informácií rodinu.

Ďalšie zdroje sú menej časté, pri pohľade na výsledky, špeciálne na pomerne „slabý výkon“ aktivít rôznych mimovládnych organizácií sa ale dá predpokladať, že sa realizujú cez školy a mohli byť preto takto vnímané.

Rodina je pomerne zriedkavý zdroj nielen u mladšej, ale aj u strednej generácie. Najčastejšie (38%) ju uvádzali respondenti vo veku 65+ rokov. Potvrďuje sa tak hypotéza, že medzigeneračná kontinuita pamäti, odovzdávanie životných skúseností a vedomostí, skrátka odovzdávanie pamäti rodiny, nie je u nás veľmi rozšírené. Platí to nielen pre vzťah generácie starých rodičov (65+ rokov) a vnúčat (do 24 rokov), ale rovnako pre vzťah dvoch „susedných“ generácií: starí rodičia – stredná generácia.

III.

POSTOJE K SLOVENSKÉMU ŠTÁTU A K UCHOVÁVANIU SPOMIENOK

Kľúčovou otázkou vo vzťahu k slovenskému štátu je vnímanie zodpovednosti politických predstaviteľov slovenského štátu z rokov 1939-1945 za deportácie a vyvražďovanie židov.

Otázka č. 5

Politickí predstavitelia slovenského štátu z rokov 1939-1945 sú spoluzodpovední za deportácie a vyvražďovanie židov. (v%)

Tabuľka č. 5

rozhodne súhlasí	27,6	67
skôr súhlasí	38,9	
skôr nesúhlasí	11,3	14
rozhodne nesúhlasí	3,1	
nevie	19,1	19

Vo výskume dve tretiny respondentov súhlasili, že slovenskí politickí predstavitelia sú zodpovední. Nesúhlasných odpovedí bolo 14% a 19% sa nevedelo k tejto otázke vyjadriť, čo je pomerne vysoké číslo, opäť vyššie medzi mladými ľuďmi.

POROVNANIE S MAĎARSKOM

V tejto otázke môžeme naše údaje dať do súvislosti s maďarskými výsledkami z výskumu sociologičky Márie Vasárhelyiovej z roku 2002. S tým rozdielom, že Vasárhelyiová sa pýtala na konkrétny podiel viny resp. jej rozloženie medzi nemeckú a maďarskú stranu.

Otázka

Kto nesie zodpovednosť za holokaust v Maďarsku?

	%
len nemecká strana	30
viac Nemci, ale aj Maďari	25
Nemci a Maďari rovnako	30
viac Maďari, ale aj Nemci	2
len maďarská strana	0

Otázka č. 6

Prezident Tiso zachránil život mnohým židom. (v%)

Tabuľka č. 6

rozhodne súhlasí	5,6	29
skôr súhlasí	23,1	
skôr nesúhlasí	23,5	40
rozhodne nesúhlasí	16,6	
nevie	31,2	31

Obhajcovia prezidenta Tisa na jeho obranu tvrdia, že zachránil život mnohým židom. S týmto výrokom vyslovilo súhlas 29% opýtaných, 40% nesúhlasí a vysokých 31% nevie zaujať stanovisko. Aj tu vidíme vysokú mieru nevyjasnenosti, nedostatočnej informovanosti verejnosti, čo nás opäť vedie k problému, ako túto vedomosť a aj záujem o národné dejiny sprostredkovať najmä mladým ľuďom.

Otázka č. 7

Niektorí obyvatelia vojnového slovenského štátu finančne či materiálne profitovali z prenasledovania a diskriminácie židov na Slovensku (počas arizácií, kupovaním židovského hnutelného majetku po deportáciách na verejných dražbách a pod.). (v%)

Tabuľka č. 7

rozhodne súhlasí	33,5	73
skôr súhlasí	39,6	
skôr nesúhlasí	6,3	7
rozhodne nesúhlasí	0,8	
nevie	19,7	20

Až 73% opýtaných vyslovilo súhlas s výrokom: „Niektorí obyvatelia vojnového slovenského štátu finančne či materiálne profitovali z prenasledovania a diskriminácie židov na Slovensku (počas arizácií, kupovaním židovského hnutelného majetku po deportáciách na verejných dražbách a pod.)“; nesúhlasných postojov bolo 7% a pätina opýtaných sa nevedela vyjadriť. V odpovediach na túto otázku teda vidíme pomerne široký konsenzus, ktorý však nie je podporený hlbšou znalosťou historických faktov a súvislostí o tomto období.

Otázka č. 8

Pri dvojici nasledujúcich výrokov povedzte, či úplne súhlasíte s výrokom A, skôr súhlasíte s výrokom A, skôr súhlasíte s výrokom B alebo úplne súhlasíte s výrokom B.

- A. Takmer 70 rokov po skončení II. svetovej vojny je načase prestať s pripomínaním deportácií a vyvražďovania židov.**
B. Tieto spomienky by sa mali sústavne uchovávať. (v%)

Tabuľka č. 8

úplne súhlasí s výrokom A	10,9	29
skôr súhlasí s výrokom A	18,1	
skôr súhlasí s výrokom B	30,6	61
úplne súhlasí s výrokom B	30,8	
nevie	9,5	10

Väčšina obyvateľov Slovenska (61%) súhlasí s tým, že spomienky na holokaust treba sústavne uchovávať živé. Na druhej strane 29% súhlasí s výrokom, že takmer 70 rokov po skončení II. svetovej vojny je načase prestať s pripomínaním deportácií a vyvražďovania židov.

I keď uchovávanie pamäti podporuje jasná väčšina, ani 29% nie je zanedbateľná menšina. Zaujme aj to, že pred 14 rokmi vo výskume AJC bolo rozloženie názorov k tejto otázke podobné (63% vs. 24%), čo znamená, že nedošlo k jasnejšiemu posunu v prospech uchovávanie spomienok.

Za uchovávanie pamäti sa častejšie vyjadrujú starší ľudia, ľudia s VŠ vzdelaním, v regiónoch mimo hlavné mesto.

Otázka č. 9

Pri dvojici nasledujúcich výrokov povedzte, či úplne súhlasíte s výrokom A, skôr súhlasíte s výrokom A, skôr súhlasíte s výrokom B alebo úplne súhlasíte s výrokom B.

- A. Mali by sme viac hovoriť o tom, ako totalitný režim prostredníctvom propagandy dokáže vmanipulovať „obyčajných ľudí“ do spoluúčasti na porušovaní ľudských práv či vyvražďovaní.**
- B. Je zbytočné to pripomínať, nič také, ako bolo prenasledovanie a vyvražďovanie skupiny obyvateľstva sa v našej spoločnosti nemôže zopakovať. (v%)**

Tabuľka č. 9

úplne súhlasí s výrokom A	26,1	60
skôr súhlasí s výrokom A	34,3	
skôr súhlasí s výrokom B	19,7	28
úplne súhlasí s výrokom B	8,2	
nevie	11,7	12

Záverečná postojová otázka smerovala k súčasnosti. 60% opýtaných súhlasí s výrokom A, 28% skôr alebo jednoznačne súhlasí s výrokom B.

Rozloženie názorov v jednotlivých prostrediach kopíruje predchádzajúcu otázku – čiže mladí ľudia skôr inklinujú k názoru, že pripomínanie je zbytočné alebo nemajú na túto otázku jasný názor a odpovedajú nezainteresovaným „nevím“.

IV.

JOZEF TISO V KOLEKTÍVNEJ PAMÄTI SLOVÁKOV

Táto kapitola je komparatívna – čerpá zo skorších výskumov Centra pre sociálnu analýzu, agentúry Focus a Inštitútu pre verejné otázky. Ako je kontroverzný Jozef Tiso vnímaný slovenskou verejnosťou? Vidíme za uplynulých 20 rokov v tejto otázke nejaký posun?

Prvý výskum historického vedomia obyvateľov vtedajšieho Československa sa po roku 1989 uskutočnil na jeseň 1990 na pôde Centra pre výskum spoločenských problémov. U slovenskej verejnosti sme vtedy identifikovali rozsiahlejšie „biele“ plochy „historického nevedomia“.

Kým napríklad v Čechách sa takmer polovica ľudí (46%) zhodla na historickom prínose prvého československého prezidenta T.G. Masaryka, na Slovensku bol takýto konsenzus podstatne užší – 28% respondentov spontánne uviedlo M.R. Štefánika, ďalej 20% L. Štúra a 11% A. Hlinku.

Až 37% slovenských respondentov, no len 19% českých, sa vyjadrilo, že osobnosť, na ktorú by mohli byť hrdí, nepoznajú, resp. že vlastne vôbec neexistuje. Pocit hanby vtedy na Slovensku najčastejšie vyvolávali predstavitelia dvoch totalitných režimov 20. storočia – Gustáv Husák (16%), Vasil Biľak (14%) a prezident vojnového slovenského štátu J. Tiso (12%).

Postava Jozefa Tisa však mala zvláštne postavenie – kým pre niektorých bol zdrojom hanby, pre iných zdrojom hrdosti (v celkovom pohľade to nebolo popredné miesto, v tom čase to boli najmä voliči SNS a KDĽ, ktorí Tisa častejšie uvádzali ako pozitívnu než negatívnu postavu).

Isté posuny nastali v odpovedi na otázku o prínose konkrétnych osobností. Jednoznačný prínos je naďalej pripisovaný M. R. Štefánikovi a A. Dubčekovi, odvrátenú stranu dejín predstavujú G. Husák a J. Tiso. V prípade obidvoch kategórií sa podiel ľudí, ktorí ich prínos považujú za kladný, zúžil (s jemnou výnimkou v prípade M.R. Štefánika). V prípade G. Husáka a J. Tisa sympatie padli z 24%, resp. 25% na 15%, resp. 14%.

Podiel negatívnych hodnotení ostáva konštantný, úbytok kladných hodnotení sa premietol do vyššieho podielu ambivaletných hodnotení.

Tabuľka 4

Trend v hodnotení prínosu historických osobností (v%)

		A. Dubček	M. R. Štefánik	G. Husák	J. Tiso
jednoznačne + skôr kladná osobnosť	1993	91	-	24	25
	1999	89	73	21	21
	2007	82	77	19	18
	2011	74	77	15	14
rovnako kladná ako záporná osobnosť	1993	7	-	31	18
	1999	6	7	32	19
	2007	11	11	27	29
	2011	16	13	36	28
jednoznačne + skôr záporná osobnosť	1993	1	-	41	42
	1999	4	1	33	32
	2007	1	1	39	45
	2011	2	2	38	41

Poznámka: Zvyšok do 100% tvoria odpovede „nepoznám“ a „neviem posúdiť“.
- nezisťovalo sa.

Zdroje: CSA 1993; IVO 1999, 2007; IVF 2011.

SUMÁRNE VÝSLEDKY VÝSKUMU VEREJNEJ MIENKY

1.

Vedeli by ste uviesť kľúčových politických predstaviteľov vojnového slovenského štátu v rokoch 1939-1945?

meno	%	meno	%
Jozef Tiso	59,9	Milan Hodža	0,4
Vojtech Tuka	7,6	Vasil' Biľak	0,3
Alexander Mach	7,4	Alexander Dubček	0,6
Andrej Hlinka	13,0	Laco Novomeský	0,2
Ferdinand Ďurčanský	2,6	Hudec (Ladislav?)	0,2
Karol Sidor	0,7	Kováč (Michal?)	0,1
Edvard Beneš	3,7	Karol Šmidke	0,1
T. G. Masaryk	3,0	vláda, ministri	0,2
J. V. Stalin	0,1	Vavro Šrobár	0,8
Adolf Hitler	0,6	Gen. Golián	0,2
M.R. Štefánik	1,3	Pavol Čarnogurský	0,2
Adm. Horthy	0,1	Emil Hácha	0,3
gen. Čatloš	0,9	iné mená (Štrougal, Weiss, Šalgovič, Rašla, Černák, Čepička, Metternich)	0,9
Gustáv Husák	2,2	János Eszterházy	0,4
Antonín Zápotocký	0,3	Biskup Vojtaššák	0,2
Gen. Svoboda	0,6	neviem	33,8
Klement Gottwald	1,3		
Martin Rázus	0,3		

Poznámka: Súčet prekračuje 100%, lebo respondenti mohli uviesť viac odpovedí (max. 4). Plná verzia – všetky mená.

2.

Vedeli by ste povedať, aspoň približne, čo znamená slovo „arizácia“?

typ odpovede	%
správna odpoveď	22,3
odpoveď, ktorá sa týka holokaustu, vyvražďovania židov, čiastočne správna odpoveď	11,4
spomenutie niektorých pojmov, ale v nesprávnych, resp. len čiastkových súvislostiach	9,0
iné súvislosti, alebo nesprávna odpoveď	3,7
neviem, nikdy som to nepočul/a	53,6

3.

Koľko židov bolo z územia vtedajšieho slovenského štátu počas 2. svetovej vojny deportovaných do koncentračných táborov?

typ odpovede	%
správna odpoveď (50-80 tisíc)	15,3
nesprávna odpoveď (menej ako 50 tisíc)	17,5
nesprávna odpoveď (viac ako 80 tisíc)	14,9
neurčitá odpoveď (veľa, tisíce, milióny)	3,5
neviem, nikdy som to nepočul/a	48,9

Do akej miery súhlasíte alebo nesúhlasíte s nasledujúcimi názormi? (v%)

4.1.

Politickí predstavitelia slovenského štátu z rokov 1939-1945 sú spoluzodpovední za deportácie a vyvražďovanie židov. (v%)

rozhodne súhlasí	27,6	67
skôr súhlasí	38,9	
skôr nesúhlasí	11,3	14
rozhodne nesúhlasí	3,1	
nevie	19,1	19

4.2.

Prezident Tiso zachránil život mnohým židom. (v%)

rozhodne súhlasí	5,6	29
skôr súhlasí	23,1	
skôr nesúhlasí	23,5	40
rozhodne nesúhlasí	16,6	
nevie	31,2	31

4.3.

Niektorí obyvatelia vojnového slovenského štátu finančne či materiálne profitovali z prenasledovania a diskriminácie židov na Slovensku (počas arizácií, kupovaním židovského hnuťel'ného majetku po deportáciách na verejných dražbách a pod.). (v%)

rozhodne súhlasí	33,5	73
skôr súhlasí	39,6	
skôr nesúhlasí	6,3	7
rozhodne nesúhlasí	0,8	
nevie	19,7	20

5.1.

Pri dvojici nasledujúcich výrokov povedzte, či úplne súhlasíte s výrokom A, skôr súhlasíte s výrokom A, skôr súhlasíte s výrokom B alebo úplne súhlasíte s výrokom B.

- A. Takmer 70 rokov po skončení II. svetovej vojny je načase prestať s pripomínaním deportácií a vyvražďovania židov.**
- B. Tieto spomienky by sa mali sústavne uchovávať. (v%)**

úplne súhlasí s výrokom A	10,9	29
skôr súhlasí s výrokom A	18,1	
skôr súhlasí s výrokom B	30,6	61
úplne súhlasí s výrokom B	30,8	
nevie	9,5	10

5.2.

- A. Mali by sme viac hovoriť o tom, ako totalitný režim prostredníctvom propagandy dokáže vmanipulovať „obyčajných ľudí“ do spoluúčasti na porušovaní ľudských práv či vyvražďovaní.
- B. Je zbytočné to pripomínať, nič také, ako bolo prenasledovanie a vyvražďovanie skupiny obyvateľstva sa v našej spoločnosti nemôže zopakovať. (v%)

úplne súhlasí s výrokom A	26,1	60
skôr súhlasí s výrokom A	34,3	
skôr súhlasí s výrokom B	19,7	28
úplne súhlasí s výrokom B	8,2	
nevie	11,7	12

6.

Odkiaľ ste čerpali informácie a vedomosti o prenasledovaní a vyvražďovaní židov počas slovenského vojnového štátu a o holokauste?

zdroj	%
škola	44
verejnoprávne médiá na Slovensku (STV, Slovenský rozhlas, resp. RTVS)	28
rodina	21
priatelia, známi	13
časopisy, noviny	12
stretnutia s pamätníkmi – s ľuďmi, ktorí tú dobu prežili	11
súkromné televízie na Slovensku – Markíza, JOJ, TA3	10
odborná literatúra, literatúra faktu	9
umenie: krásna literatúra (beletria), filmy, výstavy, divadlo	7
internet, sociálne siete, blogy	6
verejnoprávna televízia v Čechách	3
iné zahraničné televízie	2
aktivity občianskych združení, mimovládnych organizácií a pod.	1
iné zdroje	1
nezaujíma ma to / odkiaľ	12

Poznámka: respondenti mali možnosť uviesť dve odpovede, preto súčet je viac ako 100%.

TRIEDENIE PODĽA OTÁZOK
PODĽA SOCIÁLNO-DEMOGRAFICKÝCH ZNAKOV

Do akej miery súhlasíte alebo nesúhlasíte s nasledujúcimi názormi? (v%)

4.1.

Politickí predstavitelia slovenského štátu z rokov 1939-1945 sú spoluzodpovední za deportácie a vyvražďovanie židov.

		rozhodne a skôr súhlasí	rozhodne a skôr nesúhlasí	nevie
pohlavie	celá populácia	67	14	19
	muži	67,7%	14,4%	17,9%
	ženy	65,3%	14,5%	20,3%
vek	15 – 17 rokov	42,6%	14,9%	42,6%
	18 – 24 rokov	58,0%	11,5%	30,5%
	25 – 34 rokov	63,9%	11,1%	25,0%
	35 – 44 rokov	66,5%	16,5%	17,0%
	45 – 54 rokov	72,0%	12,6%	15,4%
	55 – 64 rokov	71,7%	18,7%	9,6%
	65 a viac rokov	72,1%	17,0%	10,9%
vzdelanie	základné	57,9%	13,9%	28,2%
	stredné bez maturity	67,9%	14,1%	18,0%
	stredoškolské	66,4%	14,8%	18,8%
	vysokoškolské	73,7%	15,1%	11,3%
kraj	Bratislavský	67,2%	14,8%	18,0%
	Trnavský	63,4%	18,8%	17,9%
	Trenčiansky	52,5%	30,3%	17,2%
	Nitriansky	78,1%	6,6%	15,3%
	Žilinský	68,3%	8,6%	23,0%
	Banskobystrický	66,4%	14,9%	18,7%
	Prešovský	68,1%	14,1%	17,8%
	Košický	65,4%	10,7%	23,9%
prívrženci parlamentných strán	KDH	70,7%	13,3%	16,0%
	Most-Híd	78,4%	13,5%	8,1%
	OĽaNO	73,4%	10,9%	15,6%
	SaS	66,7%	9,8%	23,5%
	SDKÚ-DS	71,7%	13,3%	15,0%
	Smer-SD	68,2%	17,8%	14,0%

4.2.

Prezident Tiso zachránil život mnohým židom.

		rozhodne a skôr súhlasí	rozhodne a skôr nesúhlasí	nevie
pohlavie	celá populácia	29	40	31
	muži	29,2%	42,7%	28,1%
	ženy	28,2%	37,7%	34,0%
vek	15 – 17 rokov	17,0%	31,9%	51,1%
	18 – 24 rokov	22,9%	29,8%	47,3%
	25 – 34 rokov	20,5%	41,4%	38,1%
	35 – 44 rokov	31,4%	41,5%	27,1%
	45 – 54 rokov	31,5%	39,8%	28,7%
	55 – 64 rokov	33,7%	43,4%	22,9%
	65 a viac rokov	36,6%	44,5%	18,9%
vzdelanie	základné	26,7%	37,1%	36,2%
	stredné bez maturity	30,7%	36,3%	33,0%
	stredoškolské	29,8%	40,2%	30,0%
	vysokoškolské	25,4%	49,7%	24,9%
kraj	Bratislavský	44,5%	28,1%	27,3%
	Trnavský	33,9%	34,8%	31,3%
	Trenčiansky	41,0%	30,3%	28,7%
	Nitriansky	13,1%	62,0%	24,8%
	Žilinský	27,3%	41,7%	30,9%
	Banskobystrický	33,6%	35,8%	30,6%
	Prešovský	25,3%	40,1%	34,6%
	Košický	17,0%	44,0%	39,0%
prívrženci parlamentných strán	KDH	40,8%	28,9%	30,3%
	Most-Híd	28,9%	44,7%	26,3%
	OĽaNO	15,6%	51,6%	32,8%
	SaS	33,3%	29,4%	37,3%
	SDKÚ-DS	34,4%	50,8%	14,8%
	Smer-SD	31,3%	42,9%	25,9%

4.3.

Niektorí obyvatelia vojnového slovenského štátu finančne či materiálne profitovali z prenasledovania a diskriminácie židov na Slovensku (počas arizácií, kupovaním židovského hnuťelného majetku po deportáciách na verejných dražbách a pod.).

		rozhodne a skôr súhlasí	rozhodne a skôr nesúhlasí	nevie
pohlavie	celá populácia	73	7	20
	muži	73,6%	8,3%	18,0%
	ženy	72,5%	6,2%	21,3%
vek	15 – 17 rokov	56,5%	8,7%	34,8%
	18 – 24 rokov	61,1%	6,9%	32,1%
	25 – 34 rokov	67,1%	6,0%	26,9%
	35 – 44 rokov	77,7%	4,3%	18,1%
	45 – 54 rokov	75,7%	9,9%	14,4%
	55 – 64 rokov	78,3%	9,6%	12,0%
	65 a viac rokov	82,4%	6,7%	10,9%
vzdelanie	základné	67,6%	7,6%	24,8%
	stredné bez maturity	70,9%	9,2%	19,9%
	stredoškolské	74,4%	5,8%	19,8%
	vysokoškolské	80,5%	6,5%	13,0%
kraj	Bratislavský	74,0%	11,0%	15,0%
	Trnavský	74,1%	7,1%	18,8%
	Trenčiansky	76,2%	6,6%	17,2%
	Nitriansky	82,5%	5,8%	11,7%
	Žilinský	74,8%	2,9%	22,3%
	Banskobystrický	72,4%	7,5%	20,1%
	Prešovský	66,0%	8,6%	25,3%
	Košický	67,9%	7,5%	24,5%
prívrženci parlamentných strán	KDH	86,8%		13,2%
	Most-Híd	83,8%	8,1%	8,1%
	OLaNO	79,4%	3,2%	17,5%
	SaS	71,2%	5,8%	23,1%
	SDKÚ-DS	76,7%	10,0%	13,3%
Smer-SD	74,1%	8,9%	17,0%	

5.1.

Pri každej dvojici povedzte, či úplne súhlasíte s výrokom A, skôr súhlasíte s výrokom A, skôr súhlasíte s výrokom B alebo úplne súhlasíte s výrokom B.

A. Takmer 70 rokov po skončení II. svetovej vojny je načase prestať s pripomínaním deportácií a vyvražďovania židov.

B. Tieto spomienky by sa mali sústavne uchovávať.

		súhlas s výrokom A	súhlas s výrokom B	nevie
pohlavie	celá populácia	29	61	10
	muži	29,8%	60,1%	10,1%
	ženy	28,2%	62,7%	9,2%
vek	15 – 17 rokov	36,2%	44,7%	19,1%
	18 – 24 rokov	32,1%	51,9%	16,0%
	25 – 34 rokov	33,5%	51,6%	14,9%
	35 – 44 rokov	29,1%	61,9%	9,0%
	45 – 54 rokov	24,7%	67,6%	7,7%
	55 – 64 rokov	27,1%	68,1%	4,8%
	65 a viac rokov	25,0%	73,2%	1,8%
vzdelanie	základné	30,0%	57,6%	12,4%
	stredné bez maturity	32,0%	57,2%	10,8%
	stredoškolské	29,3%	62,6%	8,1%
	vysokoškolské	22,2%	70,8%	7,0%
kraj	Bratislavský	44,1%	45,7%	10,2%
	Trnavský	18,6%	73,5%	8,0%
	Trenčiansky	33,6%	55,7%	10,7%
	Nitriansky	27,5%	65,2%	7,2%
	Žilinský	25,2%	64,7%	10,1%
	Banskobystrický	32,8%	61,9%	5,2%
	Prešovský	24,7%	65,4%	9,9%
	Košický	26,3%	59,4%	14,4%
prívrženci parlamentných strán	KDH	25,0%	67,1%	7,9%
	Most-Híd	21,6%	73,0%	5,4%
	OLaNO	31,3%	57,8%	10,9%
	SaS	29,4%	52,9%	17,6%
	SDKÚ-DS	23,3%	70,0%	6,7%
Smer-SD	26,4%	68,6%	5,0%	

5.2.

Pri každej dvojici povedzte, či úplne súhlasíte s výrokom A, skôr súhlasíte s výrokom A, skôr súhlasíte s výrokom B alebo úplne súhlasíte s výrokom B.

- C. Mali by sme viac hovoriť o tom, ako totalitný režim prostredníctvom propagandy dokáže vmanipulovať „obyčajných ľudí“ do spoluúčasti na porušovaní ľudských práv či vyvražďovaní.**
- D. Je zbytočné to pripomínať, nič také, ako bolo prenasledovanie a vyvražďovanie skupiny obyvateľstva sa v našej spoločnosti nemôže zopakovať.”**

		súhlas s výrokom A	súhlas s výrokom B	nevie
pohlavie	celá populácia	60	28	12
	muži	58,9%	29,7%	11,4%
	ženy	61,9%	26,1%	12,0%
vek	15 – 17 rokov	48,9%	27,7%	23,4%
	18 – 24 rokov	51,1%	30,5%	18,3%
	25 – 34 rokov	51,6%	33,0%	15,3%
	35 – 44 rokov	62,8%	27,7%	9,6%
	45 – 54 rokov	60,4%	26,9%	12,6%
	55 – 64 rokov	66,3%	27,1%	6,6%
	65 a viac rokov	73,9%	20,6%	5,5%
vzdelanie	základné	61,0%	25,2%	13,8%
	stredné bez maturity	53,6%	32,4%	14,1%
	stredoškolské	61,4%	28,2%	10,4%
	vysokoškolské	68,6%	23,2%	8,1%
kraj	Bratislavský	43,3%	46,5%	10,2%
	Trnavský	64,6%	24,8%	10,6%
	Trenčiansky	64,8%	30,3%	4,9%
	Nitriansky	62,0%	30,7%	7,3%
	Žilinský	67,1%	21,4%	11,4%
	Banskobystrický	66,7%	21,5%	11,9%
	Prešovský	60,5%	24,7%	14,8%
	Košický	54,7%	25,2%	20,1%
prívrženci parlamentných strán	KDH	71,1%	19,7%	9,2%
	Most-Híd	71,1%	18,4%	10,5%
	OLaNO	57,8%	29,7%	12,5%
	SaS	54,9%	31,4%	13,7%
	SDKÚ-DS	65,0%	28,3%	6,7%
	Smer-SD	64,5%	27,4%	8,1%

Poděbal: zo série Flagelanti, 2006